

Magyar Tudományos Akadémia
IPARGAZDASÁGTANI KUTATÓ CSOPORT

1. sz.

K Ö Z L E M É N Y

Tanulmányok az állóeszközök extenzív kihasználásának kérdéséhez

Kézirat gyanánt
Csak hivatalos használatra !
Budapest, 1961.

Magyar Tudományos Akadémia
IPARGAZDASÁGTANI KUTATÓ CSOPORT

1. sz.

K Ö Z L E M É N Y

Tanulmányok az állóeszközök extenzív kihasználásának kérdéséhez

Kézirat gyanánt
Csak hivatalos használatra !
Budapest, 1961.

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvt. 2432 / 1962. sz.

Magyar Tudományos Akadémia
IPARGAZDASÁGTANI KUTATÓ-CSOPORT
/Budapest, V., Széchenyi-rkp. 3./
Telefon: 113-075

Igazgató: Hevesi Gyula akadémikus, az MTA alelnöke

1. sz. közlemény tartalma:

A megszakítatlan munkahét szovjetunióbeli tapasztalatai
és azok felhasználásának lehetősége hazai gyakorlatunkban.
/Hevesi Gyula előtanulmánya./

Feljegyzés három műszakban üzemeltetett gyárak fokozottabb
extenzív kihasználási lehetőségeiről. /Készült Hevesi Gyula
vezetésével 1960. második félévében az MTA Ipargazdaságtani
Kutató Csoportjában - vitaanyag./

Két szünnapos munkahét grafikonja. /nyersfordítás oroszról/

- . -

Megjelent 1961. márciusában, 80. kötött példányban.

A Magyar Tudományos Akadémia

IPARGAZDASÁGTANI KUTATÓ CSOPORT

féléves működése során szerzett tapasztalatai alapján célszerűnek látja, hogy munkáiról szélesebb kört tájékoztasson és ezen keresztül a kutatási témáiba bevönje. E célból közleménysorozatot indít, melynek 1. számát ez uton nyújtjuk át az érdeklődők számára.

Az MTA Ipargazdaságtani Kutató Csoport e közleménysorozatában munkája során feldolgozásra kerülő

- dokumentumokról, /bibliográfiák, fordítások,/
- vitaanyagokról,
- előtanulmányokról,
- tanulmányokról, stb.

készít nem rendszeresen megjelenő kiadványsorozatot. E tájékoztató anyagot kézirat gyanánt adjuk közre.

Közleménysorozatunk olvasóit ez uton is felkérjük arra, hogy a közölt anyagokkal kapcsolatos megjegyzéseit juttassa el Kutató Csoportunk címére. /Budapest, V., Széchenyi-rkp. 3./

Tájékoztatásul

közzöljük az előkészületben lévő közleményeink címeit:

Tanulmányok a hazai automatizálás kérdéseihez.

Tanulmányok a termelékenység színvonalát befolyásoló tényezők kérdéseihez az iparban.

Vitaanyag a távlati tervezés iparvállalati módszereiről.

Fordítások csehszlovák anyagokból.

1961. március

MTA IPARGAZDASÁGTANI KUTATÓ CSOPORT

A megszakítatlan munkahét
Szovjetunióbeli tapasztalatai és azok felhasználásának
lehetősége hazai gyakorlatunkban.

A már jelenleg is három műszakban dolgozó üzemeknél és üzemrészlegeknél az állóalapok **extenzív** kihasználásának a fokozása, az ünnepi, illetve vasárnapi megszakítások megszüntetésével lehetséges. Ez, ha csak a vasárnapokat vesszük igénybe, az állóalapok kihasználásának s így a termelésnek is mintegy 17-18 %-os emelését teszi lehetővé. De a megszakítás nélküli munkahétre való áttérés célszerű lehet egy, vagy két műszakban dolgozó üzemeknél is, hogyha nincsen tervbevéve a termelés olyanmértvű emelése, amely egy további műszak fenntartását kifizetődővé tenné; a kétműszakos üzemek termelési feladatai növelésénél pedig fontos szempont lehet az is, hogy az 52 vasárnapnak a kihasználása főlőslagassá tenna egy, a munkások és a termelés szempontjából egyaránt hátrányos harmadik műszakot.

A munkának ilyen heti megszakítások nélküli szervezésére hazánkban is számos példa van. Így dolgozik az egész közlekedés, a posta, az egészségügyi intézmények nagyrésze, a vendéglátóipar és számos olyan üzem, különösen a kohászatban, a kémiai iparban, ahol a technológiai folyamat megköveteli a folyamatosságot. Mégis, amikor felvetjük a kérdést a naptárilag meg nem szakított munkarendszer szélesebbkörű bevezetésére, az, immár hagyományosoknak tekinthető munkaterületeken kívül is, a legtöbb esetben idegenkedéssel és bizalmatlansággal találkozunk; eltulozzák az ilyen munkarendszer egyetlen nyilvánvaló hátrányát, azt, hogy az érintett dolgozók nem minden szünnapja osik majd vasárnapra és így elsnk attól, hogy egy család összes tagjai mindig egyidejűleg élvezhessék a pihenőnapjukat. Ugyanakkor nem ismerik a megszakítatlan munkahéttel kapcsolatos nemcsak gazdasági, de szociális előnyöket és amikor arról beszélünk, itt ezzel vágnak vissza, hogy mind ezt már a Szovjetunióban országosan megpróbálták és mint b nem vált módszrrá, két év n belül fel is hagytak v l. Éppen ezért nagyon fontosnak tartom az itt vonatkozó szovjet kísérleti tapasztalatainak al m.

zését, amelynek elvégzésére elég illetékesnek érzem magam, mert miután ennek a rendszernek országos bevezetésében elejétől végig a legközvetlenebbül vettem részt, ebből ki fog derülni, hogy ennek a munkarendszernek a bukását nem a benne rejlő elvi hiányosságok okozták, szinte szükségszerűen és elkerülhetetlenül hanem a Szovjetunió szocialista építésének akkori sajátos körülményei és rendkívüli nehézségei, valamint a bevezetése körül elkövetett komoly hibák. Ezeknek éppen az volt egyik fő oka, hogy ennél az első, óriási méretű kísérletnél nem rendelkeztek még azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket mi ma már leszűrhetünk és megállapíthatunk.

Ez a legfőbb tanulság pedig éppen az a tapasztalat, hogy míg egy-egy üzemben, vagy műhelyben kellő és gondos előkészítés mellett, az összes ehhez szükséges feltételek /munkásról, anyagellátás, szakképzés, szoc. követelmények, stb./ biztosításával ez a munkarend a maga összes előnyivel megvalósítható, és a fölött elvileg nincs is mit vitatni, addig egy ilyen munkarendi átszervezésnek országos méretben egyszerűen - szinte egy csapásra - való megvalósítása, még hozzá nemcsak a gazdaság, de a kultúra és a szociális élet minden területén is, hallatlanul bonyolult feladat és elvegye kudarcra van kárhóztatva. Nem akarok azonban előbb vágni a következtetéseknek. Lássuk előbb ennek, a nézetem szerint óriási jelentőségű szovjet kísérletnek a történelmi előzményeit és a bonyolításának is a történetét.

Az iparnak a megszokhatatlan munkahétra való áttérésre vonatkozó javaslatot még 1926-ban elsőként vettem fel a Szovjetunióban, kapcsolatban azokkal a nézeteltérésekkel, amelyek akkor a párt gazdaságpolitikáját illetően Trockij és hívei részéről a párt központi vezetésének irányvonalaival szemben felmerültek.

Trockij abban az időben, amikor az ország még csak éppen hogy kezdett kilábalni az imperialista és a polgárháború okozta gazdasági romlásból, az iparosítás sokkal erőteljesebb útját követelte, mint amelyet a párt akkor lehetőségeknek látott. Erre a célra egymilliárd rubel beruházást javasolt,

ami akkor roppant nagy összeg volt, mert az ipar valamennyi állóalapjának értéke nem volt több mintegy hat milliárd rubelnél. Ezt az összeget Trockij a parasztságból kívánta kiszorítani; más forrásról nem is lehetett szó. Már pedig ez a parasztság részéről elkerülhetetlenül éles ellenállásra talált volna; a munkás-paraszt szövetség megbontásával alapjaiban veszélyeztethette a proletárhatalmat. E vitákkal kapcsolatban jutottam egy látszólag merész, de rendkívül egyszerű megoldási lehetőség gondolatára, amelynek lényege a következő volt:

Az ipar hatmilliárdnyi állóalapjait hetenként csak hat napon át vesszük igénybe. Ha ipari berendezéseinket nem hat, hanem hét napon át működtetnők, akkor hozzávetőleg ugyanazt az eredményt érhetjük el, mintha egymilliárdot ruháznánk be, mégpedig anélkül, hogy a parasztságtól akár egy fölös garast is el kellene venni. A dolgozók heti pihenője a létszám megfelelő, mintegy 20%-nyi növelésével, valamint évi munkaideje is változatlanul megmaradna. Ráműtöttem arra, hogy a termelés ugrásszerű emelkedésén kívül az ilyen átállásnak még más nagy előnyei is vannak. Akkor még igen nagy volt a munkanélküliség, még a szakmunkások jelentős része is munkaalkalom híján szétszóródott a falvakban. A munkáslétszám egyhatodával való emelése nyomban rendkívüli mértékben javította volna a munkásság helyzetét. Ráműtöttem arra is, hogyha nem csak a vasárnapokon, hanem a sok kisebb egyéb egyházi ünnepen is üzemeltetjük a gyárakat anélkül, hogy ezzel a dolgozók évi összmunkaidejét emelnők, akkor a dolgozók számára, nem minden hetedik, hanem minden ötödik nap lehetne szünnap. Ennek nagy jelentőséget tulajdonítottam nemcsak a pihenés, de a tömegok növelésének, kulturális felnevelésének gyorsítása szempontjából is. Végül kifejtöttem, hogy a megszakításlan munkahétre való áttéréssel az egyház befolyására is nagy csapást mérhetünk.

Javaslatom szerint az új munkarendnek leggyorsabb szervezeti sémája az egyműszakos üzemekben abból állt volna, hogy a munkáslétszám egyhatodával kiegészítve, a dolgozók összességét hét csoportra osztjuk, amelyek közül minden nap egy-

egy csoportnak van kimenő napja. Nevezzük ezeket a csoportokat a, b, c, d, e, f, g-nek és akkor a munkabeosztásnak ezt a sémáját az alábbi táblázat tünteti fel:

Hétfőn dolgozik	A	B	C	D	E	F
Kedden "	G	B	C	D	E	F
Szerdán "	A	G	C	D	E	F
Csütörtökön "	A	B	G	D	E	F
Pénteken "	A	B	C	G	E	F
Szombaton "	A	B	C	D	G	F
Vasárnap "	A	B	C	D	E	G

Amint látjuk, ebben az esetben egy csoport minden nap helyettesít egy pihenő csoportot, ami annyit is jelent, hogy a munkahelyét is egy héten hatszor változtatja, vagyis más munkahelyen, más gép mellett dolgozik. Ez azonban csak a legprimitívebb szervezési módnál van így, ami bizonyos üzemekben, ahol általában kevésbé kvalifikált vagy nagy mértékben egyenmű a munka /például építkezéseknél is/ aránylag könnyen megvalósítható, különösen ha súlyt helyezünk arra, hogy ezek a váltómunkások a legjobban betanított emberek legyenek és így ne csak helyettesítői, de az instruktorai is lehessenek azoknak, akiket helyettesítenek.

Lehetségesek még más különböző előnyökkel bíró szervezési formák is, amelyekre azonban itt nem kívánok rátérni. Sajnos, akkor ez a javaslatom a vezető gazdasági körökben nem talált visszhangra; Megvalósításának sokkal kevésbé kedvező feltételei állottak fenn, amikor 1929-ben, az első ötéves terv öriási feladatainak a küszöbén, az összszövetségi szovjet kongresszus, egyik küldöttnek a javaslatára öriási lelkesedéssel magáévá tette, mert ebben az ötéves terv sikerének egyik hatalmas biztosítékát látta.

A párt az ország egész közvéleményét mozgósította az új munkarend bevezetésére, amelyet nemcsak az ipari termelés terén, hanem a népgazdaság összes ágaiiban, a kulturális és szociális élet minden területén a központi és a tanács szerveiben, egy szóval az ország egész életében meg kellett valósítani.

A reform végrehajtására országos kormánybiztosságot hoztak létre, amelynek egyik vezetőjévé engem, mint a javaslat eredeti szerzőjét nevezték ki.

A Központi Bizottság 1929. novemberi plénuma határozatot hozott, hogy az 1929/30. gazdasági év végéig az egész ipar kétharmadát át kell vinni a folyamatos termelésre, a helyi pártszervek pedig szigorúan követeljük meg a gazdasági vezetők-től, hogy a maguk hatáskörében keresztülvigyük ezt a határozatot.

A dolgozók minden ötödik napja szabadnap volt,⁺ ami a munkások szemében is népszerűvé tette ezt az átszervezést. Kiderült, hogy a megszokásból és vallási előítéletekből eredő ragaszkodás a vasárnaphoz egyáltalán nem játszott észrevehető szerepet, és nem keltett ellenállást az új munkarendszerrel szemben. Az egyes üzemeknek azonban nem csekély szervezési nehézségeket kellett leküzdeniök az áttérésnél.

A legegyszerűbb, szomatikus megoldás, amelyet az előbbiekben ismertettem, már az első kísérletnél nagyon nehézségek bizonyult. Figyelembe véve azonban azt, hogy ekkor már hétórás volt a munkaidő, s az üzemek nagyrésze két, kisebb része pedig három műszakban dolgozott, lehetett olyan grafikonokat találni, amely szerint az ilyen váltómunkás 3, vagy esetleg csak 2 különböző munkahelyen dolgozott a hét folyamán, sőt 2 vagy 3 műszakos üzemeknél a munkahely változtatása teljesen elkerülhető lett volna. Sok ilyen egyszerű kombináció marült fel; alkalmazásukkal főleg arra is törekedtek, hogy a gyakori pihenőnapot részben a dolgozók rendszeres oktatására, illetve továbbképzésére fordítsák.

Igyekedtünk minden egyes iparágban a legmegfelelőbbnek látszó szervezeti megoldást bevezetni és valóban egész sor üzemben már néhány hónap múlva jelentős eredmények mutatkoztak: a termelés mennyiségileg növekedett. De számottevően csökkent az önköltség is, mert a fokozott termelés ellenére a

+ = A munkások évi munkaóráinak száma a mellett változatlan maradt. Az ötnapos "hét" ezért volt lehetséges, mert a folyamatos munkaévnél nemcsak vasár- és ünnepnapokon is dolgozott az üzem, de megszűnt a szünnepok előtti kétórás kiesés is.

rezsiköltségek csaknem teljesen változatlanok maradtak, sőt a munkáslétszámot sem kellett a megnövekedett üzemidővel teljesen arányosan növelni. Az első év tapasztalatai alapján a pártnak 1930. júniusában megtartott XVI. kongresszusa, az iparfejlesztés legfontosabb feladatairól szólva, egyebek közt a következőt határozta:

"Figyelembevételével, hogy a megszakítás nélküli munkahét bevezetése és a műszakok számának növelése jelentősen fokozza az üzemi berendezés kihasználásának lehetőségét, növeli a vállalatok kapacitását, elősegíti a tőke forgási sebességének meggyorsítását, az össztermelés növelését és az önköltség csökkentését, figyelembevételével továbbá, hogy a megszakítás nélküli munkahét eredményei az elmúlt időszakban megmutatták, hogy a megszakítás nélküli munkahét az 1929/30-as ipari és pénzügyi terv teljesítésének lényeges tényezője volt - a kongresszus kimondja, hogy a következő évben minden fő iparágban át kell térni a megszakítás nélküli munkahétre, s ugyanakkor mindent el kell követni annak érdekében, hogy az üzemekben növeljék a műszakok számát."

E határozat végrehajtásával kapcsolatban a párt központi vezetőségének és ellenőrző bizottságának ugyanez évi decemberi ülése kimondta, hogy

"1931-ben biztosítani kell a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács keretébe tartozó ipar valamennyi munkása számára, a textilipar kivételével és a közellátási népbiztosság keretébe tartozó ipar munkásainak 98 %-a számára az ötnapos, megszakítás nélküli termelési hétre való áttérést.

Az első ötéves terv az előirányzott ütemnél is gyorsabban közeledett befejezésé felé. Egyre nagyobb számban kerültek üzembe új műhelyek és egészen új gyárak, teljesen új gépi berendezéssel. Ezzel kapcsolatban rohamosan növekedett az újonnan beállított munkások száma is. Az új, nagyobb szaktudást és kulturát követelő gépek mellé tulnyomórészt falusi emberek kerültek, akik életükben először láttak gépet, illetve álltak gép mellé. Ilyen körülmények között egyre nagyobb hátrányt jelentett, hogy nem mindig ugyanaz az ember dolgozott ugyan-

annál a gépnél, vagy munkahelyen, és így a felelőtlenség a gépek megrongálódásáért, selejtért, üzemzavarokért, velejárója lett a megszakítatlan munkának. Persze, nemcsak ez volt az oka a gyakori géptörésnek és selejtnek; szerepet játszott itt nem kis mértékben a munkások és a műszaki személyzet tapasztalatlansága, a helytelen bérezés, és ezzel kapcsolatban a rendkívül nagy munkásvándorlás, amely egyes üzemekben az évi 30-40%-ot is elérte. A váltómunkások rendszere azonban azzal, hogy elhomályosította a felelősséget az adott munkahelyekért, nagyon megnehezítette ezeknek a hiányosságoknak a leküzdését. Ezért a párt az 1932. februárjában megtartott XVII. konferencián megváltoztatta előbbi határozatait és kimondta:

"Véget kell vetni az egyéni felelősség hiányának. Minden egyes munkapad, minden egyes gép, minden egyes gépcsoport mellé minden munkahelyre állandó és munkájáért felelős dolgozót kell állítani. Erélyes intézkedésekkel véget kell vetni annak, hogy senki sem felelős egyénileg a selejtért, a gyáron belüli, az üzemek és munkahelyek közötti anyagmozgatásért."

E határozat alapján megszüntették a megszakítás nélküli munkahét rendjét, s országosan bevezették a 6 napos hetet, vagyis minden hatodik nap lett pihenő. Egynehány üzemben, ahol azt technológiai okok is alátámasztották, továbbra is megmaradt a megszakítatlan munkarendszer. Egyébként a párt csak ideiglenesnek tekintette a visszatérést a megszakított munkahétre. Elvileg a szocialista gazdaság számára a folyamatos munkát tekintette továbbra is a legmegfelelőbbnek, amelyre a jövőben kedvezőbb körülmények között vissza kell majd térni. Ezért röviden rá akarok mutatni arra, hogy egyáltalán nem elvi jellegű és szükségszerűen elkerülhetetlen okok juttatták ebben az időszakban csődbe a megszakítatlan munkahetet. A következő dolgok játszottak itt szerepet:

Először is, amikor én 1926-ban /vagy 1927-ben/ ezt a javaslatot előterjesztettem, még nagy volt a munkanélküliség a szakmunkások között is. Én úgy képzeltem, hogy éppen a legjobb munkásokból kerül ki a váltóbrigád. Ezek lettek volna a rájuk bízott 4 munkahely felelősei, s egyben mesterei, valamint tani-

tói is annak a 4 munkásnak, akiket egy-egy napon helyettesítettek. Ez ekkor teljesen kivihető lett volna. Az átmenet ezért is sikerülhetett volna könnyen, mert csupán a régi, megszokott berendezés jobb kihasználásáról volt szó, nem pedig arról, hogy egyidejűleg egy egészen új technikát is elsajátítsanak, mégpedig teljesen tanulatlan munkásokkal és tapasztalatlan vezetőkkel. Amennyiben ekkor az a munkamódszer megvalósul, az ötéves terv megindulásakor már mint elsajátított, begyakorlott módszert, zökkenő nélkül lehetett volna az ötéves terv végrehajtásában is alkalmazni.

1929-ben az átmenet tulságosan hirtelenül és gyorsan történt. Itt is kifejezésre jutott az első ötéves terv minden tekintetben rendkívül megfeszített üteme, amelyet kül- és belpolitikai megfontolások az akkor még magában álló szovjetországtól egyformán megköveteltek. Helyes lett volna a váltóbrigádokat előzőleg igen jól kiképezni. Erről azonban ekkor szó sem lehetett. E mellett nagy hiba volt, hogy az összes hivatalokat, beleértve a minisztériumokat is, átvitték a megszokatlan munkahétre, aminek gyakorlatilag az lett a következménye, hogy a legtöbbször nem lehetett helyén találni éppen azt a munkatársat, akire szükség lett volna. Ez sokban hozzájárult ahhoz, hogy a megszokatlan munkahét egyre inkább népszerűtlenné vált.

Sajnos, a megszokatlan munkahét bevezetésével kapcsolatos hiányokat, az itt-ott erősen kiütköző fogyatékosságokat nem nagyon lehetett bírálni, vagy az áttérést lassabb, de jobb előkészítéshez kötni, mert aki ezt megpróbálta, könnyen egy táborba kerülhetett a jobboldali ellenzékkel, amely nyilvánvalóan ellene volt az ország gyorsütemű iparosításának. Ez pedig akkor a Szovjetunió létkérdése volt. Pedig ha a kritika eléggé kifejlődhetik, sok hiányosságot lehetett volna munka közben kiküszöbölni, és talán meg is maradhatott volna a módszer legnagyobb előnye: a termelési kapacitás lényegesen jobb kihasználása. Ugy gondolom hibának kell tekinteni hirtelen és túlságosan gyors, általános megszüntetését is.

Mind ezek ellenére vitathatatlannak tartom, hogy a módszer előnyeinek és hátrányainak mérlege a szocialista építésnek ebben a szakában vég eredményben gazdaságilag is aktív volt.

Az pedig, hogy utána nem a 7, hanem a 6 napos "hét" jött, bizonyos fokig állandósította a velejáró szociális és kulturális előnyöket.

Érdekes, hogy a Szovjetunióban azonkívül, hogy minden hetedik helyett minden ötödik nap lett szünnap a dolgozó számára, ami azonban a munkás évi munkaidő-balanszát ugyyszólván teljesen változatlanul hagyta, nem tartották szükségesnek, hogy bármiféle bértöbblettel, vagy tényleges munkaidőkedvezménnyel ösztönözzék erre a munkarendre való áttérést. Adminisztratív intézkedésekkel és a politikai propaganda eszközével igyekeztek ennek szükségességéről meggyőzni a dolgozókat és velük azt elfogadtatni. Az iparban dolgozók részéről nem is volt tapasztalható valami különösebb ellenszenv, vagy éppen ellenállás az új munkarenddel szemben. Szerpet játszhatott az is, hogy a feluról jött dolgozók legnagyobb része nem a családjával együtt jutott mindjárt a városba, így nem érezhette a megszakítatlan munkahéttel járó kényelmetlenségeket. E tekintetben főleg a városi hivatalnokréteg elégedetlenkedett és ez az elégedetlenség jogos is volt, miután a hivatalok és egyéb intézmények munkájának ilyen naptárilag folyamatossá tétele a munka szempontjából is sokkal inkább hátrányt, mint előnyöket jelentett.

Összegezve az elmondottakat, a szovjet tapasztalatokat hazai viszonyokra is vonatkoztatva, a következőkben foglalhatom össze:

1. Kiderült a naptárilag megszakítatlan ipari termelőmunka szélsőkorú alkalmazhatósága és nagy népgazdasági jelentősége.

2. Minden egyes iparágban és üzemben külön kell mérlegelni megvalósításának célszerűségét és feltételeit. Ott kell alkalmazni, ahol megvalósítása helyes munkaszervezés esetén valóban reális gazdasági előnyöket biztosít. Elsősorban számításba jönnek a tekintetben a máris három műszakban dolgozó üzemek, valamint olyan viszonylag túlterhelt műhelyek, üzemszolgák, amelyeknek megszakítás nélküli üzemeltetése szűk keresztmetszet feloldását jelentheti. Számításba jönnek továbbá az igen nagy fejlesztés előtt álló iparágak, különösen ha új gyárak létesítése is szükséges, ahol a megszakítás nélküli munka bevezetése

jelentős beruházási megtakarítással járhat. Továbbá olyan üzemek, amelyek állóalapjai igen nagy értékűek, vagy már viszonylag elavultak és ezért minél teljesebb kihasználásuk és gyorsabb amortizálásuk különösen kívánatos.

3. A megszakítatlan munkahétre való áttérést igen alapos műszaki és politikai előkészítésnek kell megelőznie. Ahol ez lehetséges, olyan váltási rendet kell bevezetni, amely fölöslegessé teszi azt, hogy a munkások egyrésze hét közben többször változtassa munkahelyét, /ilyen lehetőség például a három műszakos üzemeknél a négy teljes váltással való munka,/ vagy pedig ezt a minimumra kell korlátozni, ami két váltásos üzemeknél is könnyen lehetséges. Ahol nem kerülhető el a munkahelyét gyakrabban váltó brigád alkalmazása, ott azoknak a tagjait a legjobb munkásokból kell összeválogatni és ezek bizonyos értelemben az adott munkahely instruktorai is legyenek.

4. A megszakítatlan munkahétre való áttérésekből származó nyereségtöbblet egy részét feltétlenül arra kell fordítani, hogy a munkások érdekelve legyenek az új munkarendszer elfogadásán. Ez vagy a munkaidő bizonyos megrövidítésében nyilvánulhat meg, pl. ötnapos munkahét formájában, amit a váltási rendszer lehető egyszerűsítése már önmagában is megkövetelhet, vagy bizonyos bérkiegészítés formájában és különösen az üzem szociális intézményeinek és szolgáltatásának javításában is. A váltóbrigád tagjainak pedig feltétlenül növelni kell a munkabérét egy bizonyos "váltási pótlék"-kal. A politikai előkészítő munka emellett a dolgozókat meg kell győzni a rendszabály népgazdasági célszerűségéről, csak akkor lesz eléggé hatályos, ha ezekre az egyéni érdekeltséget is biztosító anyagi előnyökre is támaszkodik.

5. Feltétlenül szükséges az üzemek műszaki és adminisztratív dolgozóit is érdekeltté tenni a megszakítatlan munka bevezetésében. Ennek különböző módjai jöhetnek számításba. Helyes lenne például az azáltal elért beruházási megtakarítás összege után bizonyos prémiumot biztosítani. Lehetséges lenne azonban az is, hogy az abból az átmennetből származó nyereséget az első években egyáltalán nem osztják, vagy csak részben,

hanem az mint terven felüli nyereség, emelje a nyereségrészesedés összegét.

6. Az átmenet történhet fokozatosan is, a szerint, hogy milyen ütemben lehet a szükséges többlet munkaerőt, anyagellátást, stb. biztosítani. Ez átmenetileg viszonylag veszteséges lehet, de úgy ezt a veszteséget, mint általában az összes előkészítő szervezési költségeket, kellőképp bele kell venni az előzetes gazdasági kalkulációkba.

Budapest, 1960. szeptember 6.

Hevesi Gyula

U.i. a 4.ponthoz

Gazdaságossági számítások kimutatták, hogy a textiliparban pl. a megszakítatlan üzemhétre való áttérés máris lehetővé tenné 40 órás munkahét bevezetését és egyben az éjjeli műszakok számának valamelyes /kb. 10 %-os/ csökkentését a dolgozók eddigi keresetének változatlan fenntartása mellett. Tekintettel arra, hogy a textiliparban a dolgozók túlnyomórészt nők, úgy a megszakítás nélküli üzemi munkarend életviszonyaik lényeges javítását is jelentené.

Budapest, 1961. március 15.

Hevesi Gyula

F e l j e g y z é s

három műszakban üzemeltetett gyárak fokozottabb extenzív
kihasználási lehetőségeiről.

A beruházási lehetőségek korlátozottsága feltétlenül indokoltá teszi, hogy állóeszközeinket az eddiginél fokozottabban használjuk ki. Eppen tekintettel a kérdés nagy népgazdasági jelentőségére, az MTA Ipargazdaságtani Kutató Csoportja első témája tárgyául az állóeszközök extenzív kihasználási lehetőségeit és ezt akadályozó tényezők vizsgálatát választotta. E nagy témakörön belül a Kutató Csoport a már három műszakban üzemeltetett vállalatokra fordította figyelmét a következő megfontolások alapján:

- a./ Feltehetően a három műszakban üzemeltetett vállalatok termékei iránt jelentős további kereslet mutatkozik mind belföldi, mind pedig export vonatkozásban;
- b./ számos esetben a három műszakban üzemeltetett vállalatok, üzemrészek, műhelyek, gépek szűk keresztmetszetet jelentenek a népgazdaság, egy tárca, valamely iparág, vagy üzem vonatkozásában;
- c./ az egy, vagy két műszakban üzemelő vállalatoknál az állóeszközök intenzívebb kihasználásának kérdésével már sokhelyütt foglalkoznak - viszont a három műszakban üzemeltetett vállalatoknál nagyon sokan elvileg sem látják lehetségesnek és szükségesnek a kapacitás extenzívebb kihasználását.

Fenti megfontolások alapján több iparágban kezdtünk vizsgálatokat, azon alapvető céllal, hogy a folyamatos, megszakítás nélküli, a hét minden napján folyó termelésre történő átalátnak lehetőségét, akadályait és feltételeit a vizsgált vállalatoknál részleteiben áttekinthessük. Vizsgálatunkat elsősorban a pamutiparra koncentráltuk, s javaslatainkat is elsősorban erre az iparágra nézve tesszük meg:

A részletes vizsgálatokat két vállalatnál, az újpesti Magyar Pamutipar és a Lőrinci Fonó vállalatoknál végeztük el. Mindkét vállalatnál a vállalat illetékes szervei a Kutató Csoport irányítása mellett több variációt dolgoztak ki a folyamatos üzemeltetésre. Elvégzett vizsgálateink alapján az előbbi főbb megállapításokat közölhetjük:

- a/ A legelőnyösebbnek ítélt változat munkarendje a jelenl. givel összehasonlítva a következő:

1. táblázat.

Három műszakban dolgozó textilüzem jelenlegi - átlagos
heti 5.66 napos, 45.3 órás - munkarendje és javasolt
átlagos heti 5 napos, 40 órás - munkarendje.

	Jelenleg	Javasolt
Hetenként az üzem hány műszakban dolgozik	17	20
Szombaton az üzem hány műszakban dolgozik	2	3
Vasárnap az üzem hány műszakban dolgozik	-	2
Műszakváltó csoportok száma	3	4
Munkás átlagos munkahete hány napos	5,66	5
Munkás átlagos munkahete hány órás	45,3	40
Munkás összes szünnapjainak száma évente	74	110
ebből vasárnapi szünnapok száma	52	26
egyéb szünnapok száma	22	84
Munkás évenkénti munkanapjainak száma	291	255
Munkás évenkénti éjjeli műszakszámainak száma kb.	80	72
Munkás évenkénti munkaóráinak száma	2328	2040
Összes üzemóra	6984	8368
Munkarend hány hetenként ismétlődik	3	12/vagy 4

2.sz. táblázat.

Jelenlegi és javasolt munkarend összehasonlítása
12 héten, 84 napon át.

	Jelenleg	Javasolt	Csökkenés	Növekedés
84 napból hétköznap 72, munkanap hétköznapon	68	54	14	-
84 napból vasárnap 12, munkanap vasárnapon	-	6	-	6
Összes munkanap	68	60	8	-
Hétköznap I.műszakban	24	18	6	-
II.	24	18	6	-
III.műszakban nem szombaton	20	15	5	-
III.műszakban szombat éjjel	-	3	-	3
Vasárnap I.műszakban	-	3	-	3
II. "	-	3	-	3
III. "	-	-	-	-
84 napból munkanap	68	60	8	-
84 " szünnap	16	24	-	8
Gyárból távozás és a következő gyárba érkezés közti időtartam				
16 óra	56	38	18	-
24 "	-	6	-	6
40 "	-	1	-	1
48 "	12	14	-	2
72 "	-	1	-	1
24 óránál kevesebb	56	38	18	-
24 óra és annál több	12	22	-	10

3.sz. táblázat

	Magyar Pamutipar /fonóda+szövőde/ jelenlegi javasolt üzemeltetésnél			Lőrinci Fonó jelenlegi javasolt üzemeltetésnél		
			%			%
Teljes term.érték 1000 Ft-ban	434.719	507.575	116.8	364.785	430.082	117.9
Összes munkásóra 1000 órában	5.867	6.683	113.9	4.950	5.569	112.2
Munkabér összesen 1000 Ft-ban	40.008	52.005	130.-	42.644	54.191	127.2
Egy munkás átl.évi keresete	15.871	15.871	100.-	15.940	15.940	100.-
Létszám összesen	2.520	3.276	130.-	2.792	3.588	128.6
Üzemi eredmény 1000 Ft-ban	27.927	35.485	127.-	28.995	35.025	121.2
Üzemi eredmény %-ban	6.42	6.99		7.9	8.1	

Jól látható az 1. táblázaton, hogy az átlagos heti szabadnapok száma 0,66 nappal nő és a munkás heti munkaóráinak száma 5.3 órával csökken.

A pamutipari üzemek jelenleg heti 17 műszakon át üzemelnek. Három műszak váltja egymást. Nappalanként $6 \times 8 = 48$ órát, délutánoként $6 \times 8 = 48$ órát és éjjelenként $5 \times 8 = 40$ órát dolgoznak a munkások, tehát a heti átlagos óraszám $48 + 48 + 40 / 3 = 45.3$ óra. A munkarend ismétlődésének periodusa 3 hét.

A javasolt új munkarendben 20 műszakon át üzemelnének az üzemek, /négy műszakcsoport váltja egymást/

A karbantartás vasárnap éjjel és a héten folyamatosan történne.

Az új munkarendben a beosztások például 12 hetenként, periodikusan ismétlődnek. 12 hét alatt 6 vasárnap szünnap és ezenkívül további 18 nap szünnap van. Tehát hetenként átlagosan 2 szünnap, vagyis a heti átlagos óraszám 40 óra.

A 2. táblázat a jelenlegi és javasolt munkarendet összehasonlítja 12 heten, 84 napon át.

Mutatja: Előnyös: - Hetenként átlagosan két teljes pihenőnap van.
- Szabadnapok száma nyolccal nő.
- Az éjjeli műszakok száma kétfővel csökken.
- 24 órás és annál hosszabb szünetek száma tízzel nő.

Hátrányos: A vasárnapok felén az első, vagy a második műszakban dolgozni kell, a 12 szombatból háromszor éjszakai műszakban kell dolgozni.

b/ A javasolt munkarendsim mellett a három műszakban üzemelő pamutipari fonodákban és szövődékekben az adott berendezéssel számottevő beruházás nélkül lehetséges a termelés mennyiségét 1/6-ával emelni úgy, hogy a jelenleg hetenként 17 műszakon át üzemelő üzemeket 20 műszakban üzemeltetjük, az üzem vasárnap éjjel kivételével folyamatosan termel, a heti üzemóra 160 óra lehet, szemben a jelenlegi heti 136 üzemórával.

c/ A termelés mennyiségi növelés mellett emelkedik az üzem nyereségének volumene is, és a költség szint lényegében változatlan marad, vagy csökken, a kifizetett munkabér meglehetősen alacsony. Példaképpen mellékeljük a Magyar Pamutipar fonóda+szövőda és a Lőrinci Fonó főbb gazdasági adatait, összehasonlítva a jelenlegi és javasolt üzemeltetést.

d/ A munkások munkaviszonyai lényegesen javíthatók és a javítás messzemenően kárpótolhatja azt, hogy a dolgozókat a vasárnapok felén munkára igénybe kell venni. A kidolgozott variáns szerint a munkaidő a jelenlegi heti átlagos 45.3 órától heti 40 órára csökkenthető változatlan keresetszint mellett. Jelenleg a vállalatoknál 3 váltócsoport dolgozik. Az új rendszerben 4 csoport váltaná egymást és a csoportok mindegyike hetenként 40 órát dolgozna, mégpedig átlagos 5 napos munkahét keretében.

e./ A fenti számításokban - mint már többször utaltunk rá - abból indultunk ki, hogy az új munkarendre való áttéréssel a dolgozók munkabére nem csökkenhet, noha az átlagos heti munkaidejük kisebb lesz. Erre a dolgozóknak az intézkedés bevezetésében való érdekelttségének biztosítása céljából feltétlenül szükség van.

A munkaidő csökkentése mellett az összkereset színvonalának változatlanságát vizsgálataink szerint legcélszerűbben oly módon lehet biztosítani, hogy a vasárnapokon végzett munkáért 100%-kal és a szombat éjjel végzett munkáért 80%-kal pótlékolt órábére legyen a dolgozónak. Ez a módszer egyrészt - mint az alábbi táblázatból és a hozzá fűzött magyarázatból kitűnik, - biztosítja az eddigi átlagos havi kereseti szintet, másrészt érdekeltté teszi a dolgozókat az új munkarend bevezetésével, közvetlenül, plasztikusan megmutatja számukra az új munkarend anyagi előnyét is.

/Lásd 4.sz. táblázat/

4.sz. táblázat

Az összkereset összehasonlítása a jelenlegi és a javasolt munkarend alapján 12 hétre, változatlan órakereset mellett.

	Jelenleg	Javasolt
Hétköznap I. és II. műszakban végzett óra	48.8 = 384	36.8 = 288
Éjjeli műszakokban - nem szombaton - végzett óra	20.8 = 160	15.8 = 120
Éjjeli munkáért + 10%	16	12
Szombat éjjel végzett óra	-	3.8 = 24
Szombat éjjeli munkáért + 80 %	-	19,2
Vasárnap I. és II. műszakban végzett óra	-	6.8 = 48
Vasárnapi munkáért + 100 %	-	48
Összesen	560	559.2

Magyarázat:

Ha a munkás évi keresetét változatlan szinten kívánjuk tartani, úgy, mivel a táblázatból láthatóan 12 hetenként 68 nap helyett csak 60 napig dolgozik, 8 napi keresetét kell bérkiegészítésként megadni, hogy összkeresete ne csökkenjen. Tekintettel arra, hogy az éjszakai műszakok száma 20-ról 18-ra csökken és arra, hogy 12 hét alatt 6 vasárnapi és 3 szombat éjszakai műszakja van a munkásnak, összkeresete akkor marad kb. változatlan, ha a jelenlegi órabérét változatlanul tartva, a vasárnapi műszakokra 100%-os pótléket kap, az 12 hét alatt 6 nap és szombat éjjelre nem 10%-os, hanem 80%-os éjjeli pótléket, ez 2.1 nap, így a 12 hét alatt összesen 8.1 nap keresetét pótlékként kiadva az összkereset a rövidebb munkaidő mellett változatlan marad.

Átlagos órabéremelés nem látszik kívánatosnak, mert annak hatása csupán rövid ideig tart és utána szükségképpen a vasárnapi munkáért pótlékigény jelentkezne.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy a vizsgálatban résztvevő szakemberek egységes véleménye szerint a javasolt munkarend megvalósítása esetén a vizsgált vállalatoknál a változatlan havi kereset mellett történő munkaidőcsökkentés nem jár az önköltség romlásával, sőt - mint a 3.sz. táblázatból látható, - a költség-szint némileg még javul is, mert a bértöbbletet bőven ellensúlyozza az állandó költségeknél elért megtakarítás.

f./ Lehetséges megvalósítani olyan műszakbeosztást, amely egyszerű és a munkások számára is könnyen áttekinthető, továbbá az egyéni felelősséget semmiképpen sem mossa el. Jelenleg a vállalatoknál három váltócsoport dolgozik. Az új rendszerben négy csoport váltaná egymást, amely csoportok mindegyike hetenként átlagosan 40 órát dolgozna. /Ha az üzem vasárnap éjjel is üzemel, akkor 42 óra a heti átlagos munkaidő./ Megjegyzendő, hogy a vizsgált üzemekben jelenleg a heti átlagos munkaidő 45.3 óra, mivel szombat éjszaka az üzem nem dolgozik. /Néhány kidolgozott, lehetséges munkarend-variáció grafikonját mellékeljük/

Vizsgálataink szerint a 30 órás, illetve 42 órás munkahetet célszerűbbnek látszik 5 napos munkahét keretében eldolgozni. Különböző variánsokat dolgoztunk ki az 5 napos, heti 40 órás munkaidő mellett a 20 műszakos üzemeltetésre. Pl. 3 nap munka, 1 nap szünnap; 5 nap munka, 2 nap szünnap; 6 nap munka, 2 nap szünnap stb. E variánsok közül az üzem adottságainak és a dolgozók kívánságainak figyelembevételével lehet a megfelelő műszakbeosztást kiválasztani. /Néhány kidolgozott, lehetséges munkarend-variáció grafikonját mellékeljük/

g./ A közölt számításoknál a munkáslétszám emelés nagyobbarányú /30, illetve 28.6%/ mint a termelés voluménének növekedése. A negyedik műszakváltó-csoport megszervezéséhez a munkaidőcsökkentés következtében munkáslétszám emelés szükséges. A próbaképpen elvégzett gazdaságossági számítások során óvatosságból a valóságosan szükségesnél nagyobb létszám és munkabéremelendést vettük figyelembe. Ennek ellenére az egy órára eső termelékenység

mutatók már a számítások szerint is javultak és jelentős üzemi eredmény-növekedés jelentkezett. Tekintettel arra, hogy a pamutipar az ötéves terv tervezetében az egy főre eső termelékenység 16%-os növelését irányozza elő különböző intézkedések megvalósításával, véleményünk szerint a javasolt folyamatos üzemeltetésre való áttérést össze lehet és össze kell kapcsolni a termelékenység tervezett növelésével is, ami azt jelenti, hogy a folyamatos üzem bevezetése csak mintegy 15%-os munkaslétszám növelést tesz szükségessé. A folyamatos üzemeltetés megvalósítását fel lehet és kell használni a racionalizálási tartalékok feltárására és az üzemben belüli rejtett munkanélküliség felszámolására, tekintettel arra, hogy mindennek gyakran lényeges akadálya az, hogy a felszabaduló munkásokat a vállalatban belül azonos munkakörben foglalkoztatni nem tudják. Lehetőségesnek látszik, éppen a folyamatos munkarend bevezetése révén adódó többletgyorsaság felhasználásával meggyorsítani a folyamatos üzemeltetésre átváltott vállalatok korszerűsítését és így az egy főre eső termelékenység növekedését is elérni.

A folyamatos üzemeltetésre való áttérés munkaerőszükséglete ilymódon való fedezésének igen sok pótlólagos előnye van: elősegíti a munkatermelékenység növelését, az önköltség csökkentését, a szükségtelenné teszi, így csak igen kismértékűre korlátozza az átképzést és az új dolgozók betanítását.

Egyébként a feltétlenül szükséges többletmunkaerő biztosítása egyes vállalatoknál /pl. Lőrinci Fonó, Szegedi Fonóda/ a vállalatok vezetői szerint nem ütközik nehézségbe, sőt egyes területeken kifejezetten hozzájárulhat a helyi foglalkoztatottsági problémák megoldásához /állást kereső nők, fiatal lányok munkabéállítása, mégpedig az eddiginél kedvezőbb munkával./ A szükséges vonzást a változatlan havi kereset mellett történő javasolt munkaidőcsökkentéssel biztosítja.

h./ Lehetséges és feltétlenül kíváncsú a vállalat gazdasági és műszaki vezetésének és az egész vállalati kollektívának érdekeltté tétel a folyamatos üzemeltetésre történő áttérésben, pl. ilymódon, hogy a jelentkező többlettermék egy meghatározott részét a vállalat korszerűsítésére, a dolgozók munkafeltételeinek megjavítására, a nyereségrészesedési alap növelésére és az átszervezésben kitűnők jutalmazására fordítják.

i./ A vizsgálat során egyesek felvetették, hogy a pamutipar termelésének növelése, illetve a pamutipari export fokozása nem gazdaságos és hogy a javasolt munkarend bevezetése a gazdaságosságot tovább rontja. Ezt a kérdést azért a Kutató Csoport megbi-
záltságából néhány szakember külön megvizsgálta. /A vizsgálat tapasztalatairól készült összefoglalót a melléklet tartalmazza./ Megállapítást nyert, hogy a javasolt munkarend nem rontja, hanem - még a beruházásoknál elért jelentős megtakarítást figyelembe véve is - javítja a textilipar gazdaságosságát, hiszen az intézkedés eredményeként némileg csökken a költségszint. Egyébként is a textilipari termelés és export gazdaságossága javaslatunkat nem érinti,

mert ha a második ötéves terv kitűzi a pamutipari termelés és a pamutipari export fokozását, akkor erre kell választ adni, hogy vajon a népgazdaság szempontjából a javasolt folyamatos üzemeltetés megvalósítása, vagy más módszer, például új üzemek létesítése a gazdaságosabb módja a kitűzött cél elérésének.

j./ A gazdasági intézkedéseken kívül jelentős politikai felvilágosító munkát is megkövetel a folyamatos üzemeltetés bevezetése. Bár a folyamatos üzemeltetés a javasolt formában a munkásnak is jelentős tényleges előnyöket nyújt, sokan politikai jellegű aggályokat hangoztatnak a vasárnapi munkával kapcsolatban. Bizonyosan a minden második vasárnapon végzendő munkát az ellenséges, rosszindulatú propaganda igyekszik majd felhasználni és megtéveszteni a dolgozókat. Megítélésünk szerint ezzel kapcsolatosan a folyamatos üzemeltetéssel szemben felhozott ellenvetések túlzottak és inkább a szokatlan feladatok megoldásával jelentkező kényelmetlenségek elkerülését célozzák. Bizonyítja ezt, hogy a népgazdaság számos területén pl. a vasutnál, közlekedésnél, a postánál, a villamosenergia, víz-, gáz- és általában a közüzemi szolgáltatásnál, a vendéglátó- és szállodaiparban, a kórházakban, a kohászat és a vegyipar számos területén, a karhatalomnál, hogy csak a legfontosabbakat említsük, rendszeresen dolgoznak tíz és tízezrek vasárnap is. /A Munka Törvénykönyv a folyamatosan üzemeltetett vállalatoknál havonta legalább egy vasárnapnak szabadságra kerülését írja elő, a javasolt megoldásban minden második vasárnap, illetve a vasárnapok fele szünnap!/. További bizonyíték, hogy számos iparág területén a vasárnapi rendszeres vagy csúszókénti üzemeltetés, ha azt 100%-os túlórában végzik, különösebb akadályokba nem ütközik. /Példa erre a papíripar, a Cs. poli Acélmű stb./. Mindezek a tények mutatják, hogy az aggályok túlzottak és a dolgozók megfelelő érdekltetéssel a javasolt munkarend megvalósítható.

k./ A vizsgálat keretében a Lőrinci Fonóda tervet dolgozott ki a folyamatos, a hét minden napján történő üzemeltetés bevezetésére. E tervzet szerint a 3.sz. táblázatban kimutatott eredmények eléréséhez a különböző feltételeket kell teljesíteni a munkarend és a bérezés előbbiekben ismertetett feltételein kívül. E feltételek, amint az a gyár tervzetéből kitűnik, különböző területeken jelentkeznek:

- műszaki feltételek biztosítása, a karbantartás, az energiellátás, a rektározás, stb. területén;
- kapcsolat más vállalatokkal, beleértve a közlekedést;
- szociális ellátással kapcsolatos feltételek;
- munkabiztosítás, oktatási intézkedések területe;
- társadalmi, kulturális intézkedések és szervezetek.

Összgezve: A vizsgálat tapasztalatai szerint a javasolt folyamatos üzemeltetés bevezetése mindkét vállalatnál jelentős gazdasági eredménnyel járna: a termelés kb. 16-18%-kal megnövekedne, a becslés szerint is változatlan, csökkenő költség szint és jelentéktelen beruházás mellett. Ugyanakkor lényegesen javulnának a dolgozók munkafeltételei: munkaidőjük heti 40 órára csökkenne változatlan havi kereset mellett. Csökkenne az egy dolgozóra eső éjszakai műszakok száma is: háromhetenkénti 5 műszakra 3 műszakra. Ezzel számban a munkásoknak átlagosan minden második vasárnap

dolgozni kell. A magasabb termelés elérésében pedig - figyelembe véve a második öt éves tervben előirányzott termelékenységnövelő intézkedéseket - mintegy 15%-kal több munkásra van szükség. Ez a többlet munkaerőszükséglet is csökkenthető azonban az intézkedés bevezetése révén megtakarítható beruházások egy részének korszerűsítésre, egyéb termelékenységnövelő intézkedésekre való hatékony felhasználásával.

Véleményünk szerint ezért szükséges állóeszközöknek nemcsak intenzívebb, hanem extenzívebb kihasználása is. E követelmény megvalósítható az egyéni, vállalati és népgazdasági érdek kellő összehangolásával. Ez utóbbihoz el kell határozni, a folyamatos üzemeltetés bevezetésével együtt, hogy az érintett dolgozók munkaerőcsökkentést kapnak, nevezetesen változatlan átlagos heti keresetszint mellett átlagosan 5 napos, 40 órás munkahétben, ha három műszakos munkarendben, tehát éjjel is dolgoznak. /Elképzelhető természetesen, hogy másutt másféle megoldások alkalmazhatók mint a példánkban szereplő iparágban./

Néhány kiegészítő megjegyzés.

a/ Meg kell jegyezni, hogy a fenti vizsgálatok a dolgozó természeténél fogva nem térhettek ki valamennyi összefüggés vizsgálatára. Mint pl. annak vizsgálatára, hogy a fonodai és szövődei folyamatos üzemeltetés következtében keletkező termelési többletet a kikészítő kapacitás milyen módon tudja feldolgozni. Természetesen az iparági bevezetés előtt átfogó iparági vizsgálatot kell végezni, amely már teljes vertikálításban vizsgálja meg a problémát. Ebben a vizsgálatba azonban nemcsak a jelenlegi üzemeket kell bevonni, hanem masszenőően figyelemmel kell lenni a tervezett új üzemekre és az üzembővítésekre is. Véleményünk szerint, mivel az öt éves terv folyamán az iparágban mintegy 40-50%-os termelési felfutást kívánnak megvalósítani, nyilvánvaló, hogy akkor is előnyös a folyamatos üzemeltetés bevezetése, ha a termelési folyamatoknak csupán egyes részeiben lehet a módszer alkalmazásával elkerülni, - részben vagy egészben - a tervezett beruházásokat.

b/ Távolról sem gondolunk arra, hogy a folyamatos üzemeltetést akár a vizsgált iparágban, akár más iparágakban egyszerűen és általánosan be kellene vezetni. Ellenkezőleg: hangsúlyozni kívánjuk, hogy a folyamatos üzem bevezetése és általában a műszakszám emelése igen megalapozott és differenciált vizsgálatokat és ezekre alapozott intézkedési tervet követel. Enélkül az intézkedés inkább kárt okozhat, mint hasznot. Minden egyes esetben, minden iparágban és minden üzemben konkrét - a helyi adottságokat és a népgazdaság igényeit masszenőően figyelembevevő - vizsgálat alapján kell eldönteni, hogy milyen mérvű lehet az állóeszközök extenzív kihasználásának és intenzívebb kihasználásának mérvű és aránya.

c/ Természetesen, a folyamatos üzemeltetés bevezetése egyáltalán nem indokolja, hogy az amugy is tervezett, viszonylag nem nagy beruházást igénylő műszaki fejlesztési intézkedéseket ne valósítsák meg. Sőt, ellenkezőleg, az két útmódon kell megvalósítani, hogy a hatásuk eredményeképpen feleslegbeaduló munkaerő indokolt esetben a negyedik műszakváltó csoporttal legyen lekötendő.

d/ Valamennyi iparágban az új beruházásokat felül kell vizsgálni részletes gazdaságossági számításokkal és a munkaerőellátásra vonatkozó lehetőségek felméréseivel abból a szempontból, hogy

- mind a meglévő üzemek eddiginél extenzívebb kihasználása, milyen mértékben teszi egészben vagy részben feleslegessé az új beruházást, illetve teszi eltolhatóvá annak megvalósítását,

- mind pedig abból a szempontból, hogy az új létesítmény milyen mértékig terveztesse több műszakos, vagy folyamatos üzemeltetés megvalósítására alkalmasnak. /Ez utóbbi vizsgálat természetesen arra is ki kell hogy terjedjék, hogy a tervezőintézetek egyáltalában milyen kihasználásra tervezik a létesítményeket. Ismereteink szerint számos létesítményt egy, ill. két műszakos üzemeltetésre terveztek. Természetesen a létesítmények kibővíthetőségét nem szabad, hogy érintse a folyamatos üzemeltetési lehetőség követelményének felállítása és kiégítése./

e/ Minden olyan három műszakban dolgozó üzemenél, ahol igény van a termelés emelésére, konkrétan megvizsgálandó a folyamatos üzemeltetés megvalósításának lehetősége és feltételei. E vizsgálatokat a beruházási igényekkel összevetve kell végrehajtani.

f/ A heti 20, ill. 21 műszakos üzemeltetésen kívül a kapacitások extenzív kihasználása fokozásának az egy és két műszakban dolgozó üzemeknél is különböző formái és megoldási módjai lehetségesek. Így pl. jelentős gazdasági előnyökkel járhat egyes esetekben a részleges második, ill. harmadik műszak megszüntetése és a hét minden napján folyó üzemeltetés vagy 5 napos nyújtott műszakkal történő üzemeltetés a hét hat vagy hét napján át, vagy pl. az egy műszakra két műszakra való átmenetnél alkalmazni az üzemszünet nélküli üzemeltetést. A vállalatok felfutásának tervezésénél az ötéves és a huszéves tervben meg kell tervezni a kapacitás extenzív kihasználásának emelését és ehhez a különböző szakaszokban szükséges munkarendformákat. Különös figyelemmel kell foglalkozni a tervezés alatt álló üzemek tervezett kapacitás kihasználására.

g/ Hangsúlyoznunk kell, hogy a legkülönbözőbb területen dolgozóknak tízezrei és tízezrei rendszeresen dolgoznak vasárnap is. Így pl. a vasutnál, általában a közlekedésnél, a postánál, a közüzemi szolgáltatásnál, a vendéglátó- és szállodaiparban, kórházakban, a karhatalomnál, a kohászat és a vegyipar számos területén, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Megjegyezni kívánjuk, hogy nincs olyan statisztikai adatgyűjtés, amelyből a vasárnap rendszeresen dolgozók száma és munkaterrületi megoszlása kitűnne. Ugy tűnik, kíváncsok lennénk ilyen egyszerű, teljes statisztikai felvétel és annak megfelelő feldolgozása. E feldolgozás során arra is ki kellene térni, hogy a vasárnapi munka milyen komponenciával jár.

h/ Rá kell mutatni arra, hogy a vizsgálatok során jelentős állományát mutatkozott az új gondolatokhoz való viszonyulásnak.

az ellenállásnak számos gyökere van. Ide sorolhatjuk azt a "politikai-pszichológiai" jellegű akadályt is, mely abból származott, hogy a Szovjetunióban, amint az ismeretes, kétéves fennállása után a folyamatos üzemeltetési rendszert megszüntették. Az erre vonatkozó melléklet / sz.melléklet/ tanulmányból megállapítható hogy nem a rendszer szükségszerű következményei voltak azok az okok, amelyek hátráltatták és akadályozták a folyamatos üzemeltetés előnyének teljes kibontakozását. A tanulmány megállapításain túl ismételtén utaltunk arra, hogy a kohászatban, az erőművekben, a vegyipari üzemekben stb. évtizedek óta a megszakított üzemeltetés gyakorlattá vált és semmiféle jel nem mutat arra, hogy ennek szükségszerűen bármiféle elvi akadálya vagy lehetetlenülése lenne. Természetesen az áttérést akadályozó egyéb nézeteket, amelyek részben maradiságból, részben klerikalizmusból, részben érthetően a családi élet következményeiből származnak, megfelelő anyagi érdekltség biztosításával és komoly felvilágosító munkával kell az utból elhárítani. Ezt bizonyítja, hogy a vasárnapi túlórával fizetett munkáltatásnak általában nincs akadálya /lásd papíripert/.

i./ Fel kívánjuk hívni a figyelmet arra, hogy jelenleg a Szovjetunióban és a baráti országokban a munkaidő rövidítésével /pl.Csehszlovákiában/ a kapacitások extenzív kihasználása fokozásával kapcsolatban sokat foglalkoznak a munkarend kérdésével. Természetesen az állóalappal jobban ellátott és az egy főre eső termelésben és beruházásban messze előttrünk járó Szovjetunióban ma a kérdések másképpen vetődnek fel, mint nálunk. Fontos tapasztalat, amely megerősíti vizsgálatainkat, a Kommunista egyik cikkéből nyert azon információ, hogy a 42 órás munkahétre oly módon tértek át a Szovjetunió számos textilgyárában, hogy az egyik héten az első műszakban a munkás 5 napon át 9 órát és egy napon át 6 órát dolgozik, tehát összesen ezen a héten 51 órát, a következő héten 5 napon át 8 órát, tehát ezen a héten 40 órát és végül a harmadik héten, mikor az éjszakai műszakba kerül, 5 napon át 7 órát, vagyis 35 órát dolgozik és így a 3 hét átlagában összesen 42 órás munkahét van. Ez a 9-8-7 órás műszakbeosztás természetesen az általunk kialakított munkarendeknél is megvalósítható, amennyiben az éjszakai munkaórák számát még tovább akarják csökkenteni.

Ugyancsak igen figyelemreméltó a folyamatos munkahét bevezetésére vonatkozó azon szükséglet, melynek eredményéről a Teksztilnaja Promiszlennosztj c. szovjet folyóiratban számolnak be / sz.melléklet/ a Zvorkinról elnevezett lenföldolgozó kombinát vezetői. Ez is közelibbről volna tanulmányozandó.

Jírásek elvtárs, a TOVUS cseh kohó- és gépipari ipar-gazdasági és szervezési intézet igazgatójának tájékoztatója szerint Csehszlovákiában pl. egyes gépgyárakban a szűk keresztmetszetet képező üzemekben bevezették a folyamatos üzemeltetést is, a műszakszám emelés során.

A több műszakos és a folyamatos üzemeltetés jelöltségére újszerűen vetődik fel napjainkban a munkaidő-rövidítésről kapcsolatban. Gazdaságilag megengedhetetlen pl. hogy átlagos napi 6-7 órás munkaidő mellett az üzemek, az állóalappal jelöltes rész csak egy vagy két műszakban legyen kihasználva. A csehszlovákiai anyagokból a műszaki-tudományos együttműködés keretében érthetjük.

Két szünnapos munkahét grafikonja.

Írta:

L.F. Namesztnyikov tervosztályvezető és V.Sz. Gareszkih munkaügyi osztályvezető, a Zvorkinról elnevezett Lenkombinát vezetői

Forrás:

Teksztilnaja Promislenhoszt. 1959. 3.szám, 10-12 l.

A folyamatos munkahét grafikonját a Zvorkinról elnevezett kosztromszki Lenkombinátban alkalmazták, amely biztosítja a termelési kapacitás legjobb kihasználását és a munka feltételeinek megjavítását.

A grafikon alkalmazását igen nagyméretű előkészítő munka előzte meg, és a káderek betanítása.

A kombinátba 1500 új munkaerőt vettek fel és tanítottak be.

Az új káderek betanítására és a szakmai színvonal emelésére a termelés élenjáró dolgozóiból 400 főt és 44 mérnököt és technikust vontak be.

A grafikon alkalmazása lehetővé teszi a kombinátnak az évi termelés emelését a meglévő gépparkkal mintegy 10%-kal.

Az új munkarendre való áttérés egy sor textilüzemben előkészítés alatt áll.

A hétéves terv folyamán a lenipar 32%-kal kell hogy növelje a termelését. E feladat zömét a meglévő, működő lenipari üzemek kapacitásának javításával és a munkagépek termelékenységének fokozásával kell elérni.

A termelési kapacitás egyik mutatója a műszakszám. A mostani időben ez a szám közel a háromhoz a leniparban. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a gépi berendezések teljes 24 órát dolgoznak.

Ugyanakkor van tendencia a műszakszám-mutató távoli csökkentésére. Ez megvalósításra kerül a közeli években a hétéves munkanapra való átállásnál és egyben a kiskorúak tömeges bevonásával a termelésbe, akiket csak rövidbb munkaidőre lehet alkalmazni.

Az ilyen esetben hogyan lehet elérni a késztermégyártás nagymérvű csökkentését és elérni a meglévő berendezések teljes kihasználását? Egyik ilyen, átrérni a folyamatos üzemeltetésre, négy műszak bevezetésével. A folyamatos üzemeltetés a leniparban kísérletképpen először a Zvorkinról elnevezett kosztromszki kombinátban 1958 közepén alkalmazták.

Egyidőben az új munkarenddel a kombinátban bevezették a hétéves munkanapot és az új bérzést. A mellékelt táblázaton példának ítéltjük a szoptemberi hónap munkabosztását folyamatos üzemeltetésnél.

Az ilyen grafikon biztosítja az összes gépi berendezések folyamatos üzemeltetését a hét folyamán. Csak egy dűl a

vasárnap, amikor egy műszak van felhasználva, és pedig gépek átvizsgálására, tisztítására és TMK-zására.

Az alapvető termelő munkások négy műszakban dolgoznak a grafikon szerint. A brigádok tagjai szigorúan kötve vannak meghatározott gépekhez és egy héten öt napot dolgoznak, ezután két napot egyfolytában pihennek. A délelőtti és délutáni műszak ideje egyenlő 8 órával, az éjszakai műszak egyenlő 7 órával. A fentemlített műszakok munkaideje úgy ünnepek, mint pihenőnapok előtt nem változik, így a munkahét közepes időtartama kitesz 38,3 órát.

Fiatalkorúak és szoptatós anyák számára speciális gépek vannak kijelölve, amely gépek két műszakban dolgoznak. Ilyen formán a dolgozók fentemlített kategóriája a régi munkarend szerint dolgozik és egy pihenőnapot, a vasárnapot kapják. Hasonlóan dolgoznak a szállítómunkások, takarítók, gazdasági osztály, TMK /az ügyeltesen kívül/ továbbá géptisztítók, műszaki dolgozók és a gyár adminisztratív-irányító szervei.

E grafikonnak a bevezetése lehetővé tette a gépi berendezés termelékenységeinek emelését egy évben 10,8%-kal.

A kombinátban az új munkarendre való áttérést igen alaposan készítették elő. Az előkészítésben aktívan részt vettek a gyár vezetői, a termelés élénjárói és a dolgozók tömegei. Még 1958-ban az év elején a gyári pártszervezet és szakszervezet széleskörű felvilágosító munkába kezdett. A kommunisták voltak a kezdeményezők a magas munkatermelékenység eléréséért való harcnak az új munkaviszonyok között. E tények megvalósítása biztosította az új munkarend sikeres bevezetését.

Igen nagy munkát kellett végrehajtani a tervezés és a munkatervezés területén. Jóval a grafikon bevezetése előtt kidolgozták a termelési programot, elkészítették a naptártervet és előkészítették a kádereket. Átnézték és megemelték az évi készületi terv mennyiségét, és az összes gépekre technikailag megalkalmazott műszaki normát dolgozták ki és biztosították a feltételek alkalmazásának.

A negyedik műszak megszervezésével és a kiegészítő káderek pótlására 1958-ban szükség is volt felvenni és betanítani 1.480 új munkást. Ezt a feladatot a kombinát alapvetően elvégezték. A felvett új munkások közül 131 a FZU-n tanult, 383 egyénileg. A FZU-n folytatják mintegy 180 munkás tanítását és egyénileg pedig 457 dolgozót. Az élénjárók iskolájában több mint 500 dolgozónak tették lehetővé szakmai tudásának fokozását. E feladatok végrehajtására a termelés élénjárói közül 400 főt és 44 mérnököt vontak be.

Az új normák felülvizsgálása következtében 25-30%-os normacsökkenést hajtottak végre, fonódásban 29%-kal, szövődésben 19%-kal, a kikészítőben pedig 69%-kal.

A teljesítményben dolgozók bére 57-75-80%-kal, az időbéreseké 60-80-85%-kal emelkedett. Új progresszív premizált bérezést vezettek be a segédmesterek, kikészítők, brigádvezetők, fonók, szövők, stb. számára.

A szakszervezet közreműködésével az üzem összes dolgozója számára új premizálási szisztémát dolgoztak ki. A felsorolt összes intézkedések megvalósítása után kezdtek el az új munkagrafikon szerint dolgozni. A kombinát 3.902 dolgozója közül 3.018 kezdett dolgozni ütnapös munkahetet, két pihenőnappal, 82 fő dolgozik 7 órát egy műszakban, 604 fő dolgozik két műszakban, 122 fő dolgozik három műszakban és 76 fő a régi munkarend szerint.

Az új munkagrafikon bevezetése lehetővé tette a termelés lényeges növekedését. 24 órás termelés eredménye jelenleg 11,9 tonna fonál a 10,7 tonnával szemben, 38400 m szőttáru, a 31.900-m-el szemben.

Ilyenformán a kombinát gépparkjának növekedése nélkül elérte a készárutermelés 10%-os növekedését. Az új munkásfelvétel következtében várható volt a gépek termelékenységének csökkenése. Ez azonban nem következett be, a káderek betanítása következtében. Jelenleg a termelési feladatát a kombinát teljesíti, ami pozitíven hat a vállalat gazdasági mutatóira. 1958-ban 3.5 millió rubel terven felüli nyereséget fizettek be.

A termelékenység növekedését segítik elő az új normák, a jobb kiszolgálás és az új bérezés.

A kombinát kollektívája - mint általában a textilüzemeké - alapvetően nőkből tevődik össze. Nagy örömmel álltak át az új munkarendre, amely heti két pihenőnapot biztosít számukra és a munkaidőjük az éjjeli műszakban 16%-kal csökken.

A munkásnők azt mondják, hogy most már elegendő idő áll rendelkezésükre a házimunka elvégzésére és a kulturált pihenésre.

Forrón üdvözlük az új munkarendet a dolgozók azon tömegi is, akik esti iskolába járnak, így sokkal több időt tudnak fordítani tanulásra. Nyugodtan lehet mondani, hogy a kombinát összes dolgozója elégedett az új munkagrafikonnal, aminek következtében még halkabban harcolnak a jobb termelékenységi mutatók eléréseért és még több jobb minőségű áru kibocsátásáért. Ugyanakkor a folyamatos üzemeltetés munkagrafikonjának alkalmazása egy sor nehézséget is hoz a felszínre. Mindenképp figyelembe kell venni, hogy ebben az esetben az állomány 25%-ának új munkást kell alkalmazni, ami egymagában a beralap növekedését vonja maga után. Igaz, hogy a felmerülő veszteséget fedi a valójában felhalmozás, a termelés növekedésének eredményeként. Az új munkarendre való áttérés következtében megnő a feladatok az üzemi vezetőségnek, minek következtében felmerült az üzem

diszpécserizálásának szükségessége.

Mindezeket figyelembe véve, az új munkarendet lehet javasolni az összes üzemek számára, amelyeknek van lehetőségük létszámuk feltöltésére, különösebb nehézség nélkül és nem szükséges a heti 8 óránál hosszabb üzemszünet.

Az új munkagrafikont csak egy eszköznek lehet venni, amely biztosítja a meglévő gyári berendezések kapacitásának teljes kihasználását és a munka feltételeinek megjavítását.

Szovjetunióban, a leniparban alkalmazott munkarend

Forrás:

Textilnaja Promislennoszt. 1959. 3.szám, 10-12 old.

Műszak	H	K	SZ	CS	P	SZ	V	H	K	Sz	Cs	P	Sz	V	H	K	SZ	CS	P	SZ	V
I.	A	A	A	A	A	B	B	B	B	B	C	C	C	C	C	D	D	D	D	D	K
II.	B	B	B	C	C	C	C	C	D	D	D	D	D	K	A	A	A	A	A	B	B
III.	C	D	D	D	D	D	K	A	A	A	A	A	B	B	B	B	B	C	C	C	C

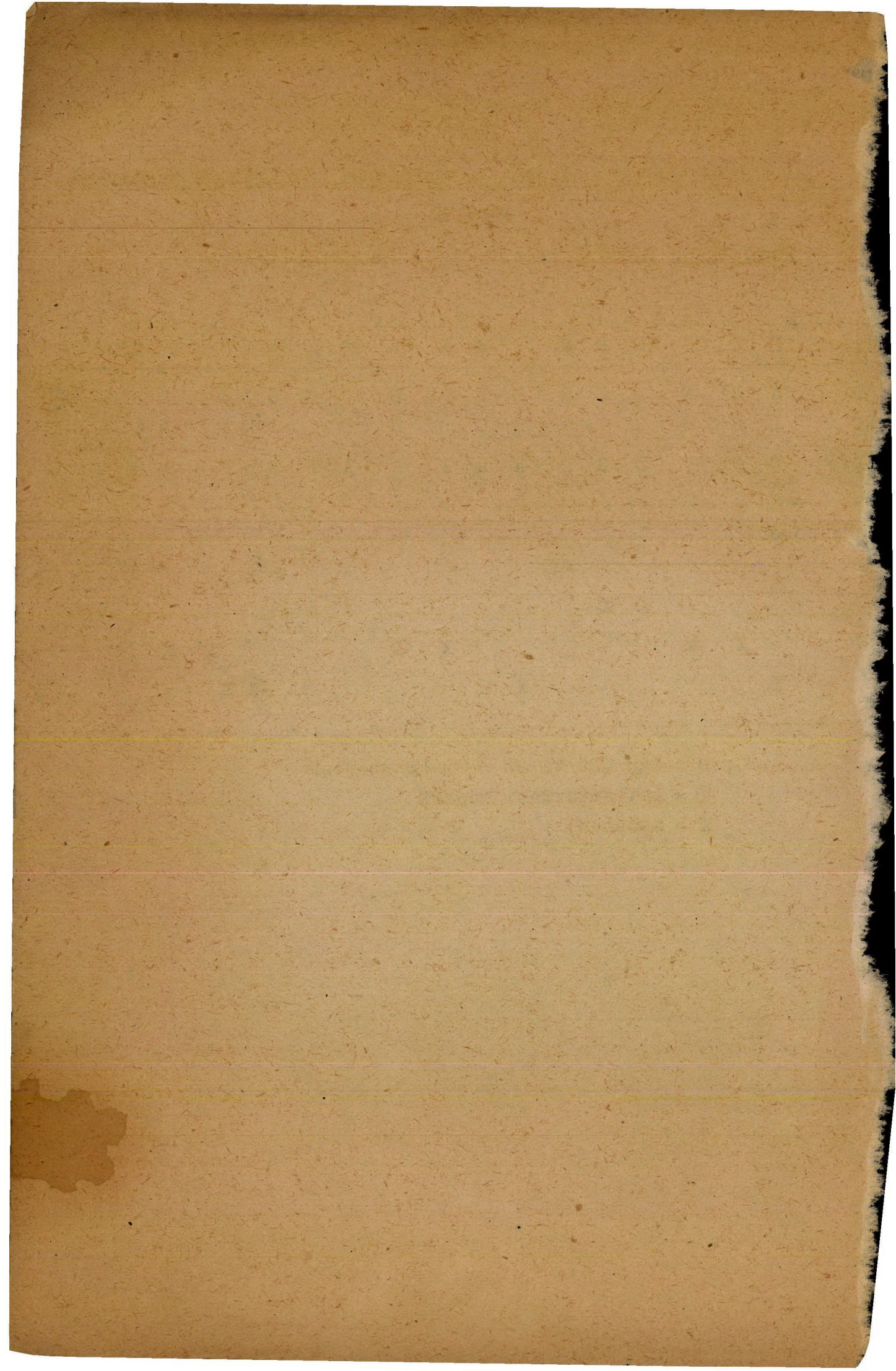
Munkacsoport

A						XX							X	X					X	X
B				X	X						X	X					X	X		
C		X	X					X	X						X	X				
D	X						X	X						X	X					X

A, B, C, D = egymást váltó műszakcsoportok

K = karbantartási műszak

X = szünnap

-
M

IT

-
Mu

